

<https://doi.org/10.31108/2.2023.2.29.4>
УДК 159.9.07.923-055.2:336.74

Наталія Клименко

ГРОШОВІ УСТАНОВКИ ЖІНОК ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИМИ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОФЕСІЙНИМИ ЧИННИКАМИ

Клименко Наталія. *Грошові установки жінок та їх зв'язок з соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними чинниками.*

Вступ. Дослідження проблеми ставлення жінок до грошей є актуальним питанням в умовах війни та соціальної напруженості в Україні. Сьогодні на жінок покладається вирішення багатьох фінансових питань родини, адже війна внесла страшенні та сумні корективи в життя людей. Чоловіки на фронті, втрата годувальника, важкі поранення, які призводять чоловіків до втрати працездатності тощо. Усі ці реалії війни загострюють соціально-економічні аспекти життя, впливають на ставлення жінок до грошей та вимагають від жінок більш активної позиції щодо заробляння грошей. Це потребує дослідження грошових установок жінок. Актуальним є питання зв'язку грошових установок жінок з соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними чинниками.

Мета дослідження: проаналізувати рівні вираженості грошових установок жінок та їх зв'язок з соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними чинниками.

Методи дослідження. Методика Т. Танга «Шкала Монетарної Етики» (MAS) (модифікований варіант М. Сімків) (Сімків, 2011), авторська анкета-паспортника.

Результати дослідження. У статті на основі емпіричного дослідження визначено рівні вираженості грошових установок жінок (високий, середній, низький), встановлено позитивні та негативні статистично значущі зв'язки між грошовими установками жінок (гроші як благо, гроші як зло, гроші як засіб досягнення успіху, гроші як чинник поваги до людей, планування видатків, гроші як засіб досягнення свободи та влади) і трьома групами чинників (соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними).

Висновки. Отримані дані свідчать про необхідність розробки спеціальних тренінгових програм з психології грошей та підвищення рівня монетарної грамотності жінок.

Ключові слова: жінки, гроші, ставлення до грошей, грошові установки, соціально-демографічні чинники, соціально-економічні чинники, організаційно-професійні чинники.

Klymenko, Nataliia. *Women's money attitudes and their relationship with demographic, economic, and professional factors.*

Introduction. Women's attitude to money is a topical issue in the conditions of war and social tension in Ukraine. Since thousands of Ukrainian men have gone to war of whom many have been killed or wounded, women have become responsible for many financial aspects of family life and started to play an active role in earning money. To better understand this phenomenon, a study of women's monetary attitudes and the relationship between women's monetary attitudes and their demographic, economic, and professional factors is needed.

Aim: to analyze the level of women's money attitudes and their relationship with demographic, economic, and professional factors.

Methods: T. Tang Monetary Ethics Scale (MAS) (modified by M. Simkiv) (Simkiv, 2011) and a special questionnaire-passport.

Results. Women's money attitudes (money as good, money as evil, money as an achievement factor, money as a respect factor, money as a budget factor, money as a freedom and power factor), which had high, medium, and low levels, had positive and negative statistically significant relationships with women's demographic, economic, and professional factors.

Conclusions. Women's money attitudes and monetary literacy can be improved by means of special training programs based on this research findings.

Key words: women, money, attitude to money, monetary institutions, demographic factors, economic factors, professional factors.

Вступ. Дослідження психології грошей з кожним роком приваблює все більше і більше фахівців з психології, з'являється багато цікавих наукових робіт з цієї теми.

Особливо актуальним, на наш погляд, стає дослідження психології грошей під час війни. Адже в умовах напруженості та невизначеності загострюються економічні страхи та може проявлятися несвідоме ставлення людини до грошей, яке «записано» в життєвому сценарії особистості. Життєвий сценарій був створений в далекі дитячі роки під впливом значущих батьківських фігур та грав роль захисної структури й опори, відповідно до поглядів фахівців з транзакційного аналізу. Е. Берн (2020) наголошував, що сценарій – це підсвідомий життєвий план людини, що визначає її дії, вчинки, думки, який програється дорослою людиною протягом її життя (Берн, 2020).

Л. Карамушка і О. Ходакевич (2017), досліджуючи особливості ставлення особистості до грошей, доходять висновку, що ставлення до грошей – це компонент цілісної системи ставлень особистості, що відображає її індивідуальний, суб'єктивно-оціночний, вибірковий підхід до грошей як об'єкту дійсності, який являє собою інтеріоризований досвід взаємодії з грошима та взаємодії з іншими людьми з приводу грошей у специфічній соціокультурній ситуації, та виявляється в ряді функціональних структур (потребах, інтересах, ціннісних орієнтаціях, соціальних уявленнях, соціальних установках, мотивах тощо) (Карамушка & Ходакевич, 2017).

На думку О. Чигир (2010), найбільш популярною теорією глибинної мотивації фінансової поведінки особистості є теорія, викладена Х. Голдберг та Р. Льюїс (Чигир, 2010). Вчені виділяють чотири мотиви фінансової поведінки: відчуття безпеки, прагнення влади, прагнення любові, прагнення свободи.

Дослідження проблеми психології грошей знайшли відображення в роботах, присвячених вивченню різних чинників, що впливають на ставлення до грошей. Дослідження представлені в роботах як зарубіжних (Furnham, 1984; Furnham & Murphy, 2019; Lim & Teo, 1997; Prince, 1991; Tang & Gilbert, 1993; Yamauchi & Templer, 1982), так і вітчизняних (Зубіашвілі, 2007; Карамушка & Ходакевич, 2017; Паршак, 2020; Сімків, 2010, 2011, 2014; Чигир, 2010) вчених.

Водночас недостатньо дослідженою є проблема грошових установок жінок, які сьогодні, у багатьох випадках, беруть на себе відповідальність за фінансове забезпечення сім'ї. Зокрема, недостатньо дослідженою є проблема рівнів вираженості грошових установок жінок і їх зв'язку з соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними чинниками.

Мета дослідження. Проаналізувати рівні вираженості грошових установок жінок та їх зв'язок з соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними чинниками.

Методи дослідження. Методика Т. Танга «Шкала Монетарної Етики» (MAS) (модифікований варіант М. Сімків) (Сімків, 2011), авторська анкета-паспортичка.

Завдання дослідження. Дослідження було спрямоване на вирішення таких завдань:

- 1) Дослідити рівні вираженості грошових установок жінок.
- 2) Вивчити зв'язок між грошовими установками жінок та соціально-демографічними чинниками.
- 3) Проаналізувати зв'язок між грошовими установками жінок та соціально-економічними чинниками.
- 4) Визначити зв'язок між грошовими установками жінок та організаційно-професійними чинниками.

Методи та організація дослідження. Для емпіричного дослідження грошових установок жінок використовувалась методика Т. Танга «Шкала Монетарної Етики» (MAS) (модифікований варіант М. Сімків) (Сімків, 2011). Ця методика дає можливість дослідити грошові установки жінок за шістьма шкалами: гроші як благо, гроші як зло, гроші як засіб досягнення успіху, гроші як чинник поваги до людей, планування видатків, гроші як засіб досягнення свободи та влади. Аналіз соціально-демографічних, соціально-економічних та

організаційно-професійних чинників здійснювався за допомогою спеціально розробленої авторської анкети-паспортички.

Обробка результатів здійснювалась методами математичної статистики (описові статистики, кореляційний аналіз за допомогою програми SPSS (версія 22).

Дослідження проводилось з вересня 2021 року по вересень 2022 року під час карантину, пов'язаного з пандемією COVID-19, та в період повномасштабної війни в Україні.

Вибірка дослідження. Вибірку досліджуваних склали 221 особа з різних регіонів України.

За *соціально-демографічними* характеристиками учасники опитування були розподілені так: *за віком*: до 30 років – 13,6%, від 31 до 40 років – 31,7%, від 41 до 50 років – 36,7%, більше 50 років – 18,1%; *за статтю*: 7,2% чоловіків та 92,8% жінок; *за сімейним станом*: неодружені (незаміжні) – 24,4%, розлучені – 21,3%, одружені (заміжні) – 54,3%; *за наявністю дітей*: у 67,4% опитаних є діти, у 32,6% дітей немає; *за місцем народження*: 42,1% народилися у великому місті (мільйоннику), 43,4% у місті, 14,5% народилися в селі або селищі міського типу; *за місцем проживання*: 80,1% проживають у великому місті (мільйоннику), 13,6% проживають у місті, 6,3% проживають в селі або селищі міського типу; *за соціальним походженням*: 4,5% походять із селян, 37,1% з робітників, із службовців – 50,2% та 8,1% походять з підприємців.

За *соціально-економічними* характеристиками учасники опитування були розподілені так: *за житловими умовами*: 54,3% живуть (самі або зі своєю сім'єю) у власній квартирі або домі, 20,4% проживають (самі або зі своєю сім'єю) з батьками у батьківській квартирі чи домі або з іншими родичами, винаймає житло 25,3%; *за економічним статусом сім'ї*: 4,5% мають низький економічний статус сім'ї, 92,8% – середній та 2,7% мають високий економічний статус; *за рівнем доходу*: 11,8% мають низький, 84,6% – середній, 3,6% мають високий рівень доходу.

За *організаційно-професійними* характеристиками учасники опитування були розподілені так: *за рівнем освіти*: загальну середню та середню спеціальну освіту мають 8,1%, незакінчену вищу – 7,2%, вищу – 84,6%; *за посадою в організації*: не працюють – 3,6%, спеціалісти або працівники – 54,8%, менеджери середньої ланки – 12,7%, менеджери ТОП-рівня – 12,7%, власники компаній – 16,3%; *за загальним трудовим стажем*: ніколи не працювало 3,6%, до 5 років – 5,4%, від 5 до 10 років – 16,3%, понад 10 років – 74,7%; *за стажем роботи в організації, в якій зараз працюють*: не працює – 7,2%, до 5 років – 41,6%, від 5 до 10 років – 23,1%, понад 10 років – 28,1%.

Результати дослідження та їх обговорення.

У процесі виконання **першого завдання дослідження**, спрямованого на дослідження рівнів вираженості грошових установок жінок, було встановлено високий, середній та низький рівні вираженості грошових установок (табл. 1).

Отже, як ми бачимо, *найбільш високий рівень вираженості* має грошова установка «Гроші як благо» (42,0%). На нашу думку, це може свідчити про позитивне ставлення жінок до грошей. Адже людина, котра має таку грошову установку, наділяє гроші великою цінністю та вважає їх важливим фактором в своєму житті. Слід зазначити, що *низький рівень вираженості* грошової установки «Гроші як благо» має лише 9,0% опитаних жінок. Це може свідчити про те, що така людина не вважає гроші важливим фактором у її житті. Відкидає гроші як цінність та не вважає їх особливим благом та добром.

Водночас виявлено *найбільш низький рівень вираженості* грошових установок, він належить установці «Гроші як зло» (60,2%). Це може свідчити про те, що людина з таким ставленням до грошей не вважає гроші даремними та соромними. Для неї витрата грошей не супроводжується відчуттям великої втрати, вона не вважає великою необхідністю економити кожную копійку. Іншими словами, можна сказати, що така людина «не зациклена на грошах», витрачає їх без внутрішніх переживань та напруги. Високий рівень вираженості установки «Гроші як зло» мають 11,8% опитаних жінок, що може виражатися в тому, що така людина вважає гроші коренем всього зла. На її думку, гроші є абсолютно непотрібними

та соромними. Такий людині притаманне відчуття втрати у випадку витрати коштів, вона зберігає кожну копійку.

Таблиця 1

**Рівні вираженості грошових установок жінок
(у % від загальної кількості опитаних)**

Грошові установки	Рівень вираженості		
	високий	середній	низький
Гроші як благо	42,0	48,4	9,0
Гроші як засіб досягнення успіху	30,8	48,4	20,8
Гроші як засіб досягнення свободи та влади	30,1	50,7	19,2
Гроші як чинник поваги	29,9	52,0	18,1
Планування видатків	18,1	42,1	39,8
Гроші як зло	11,8	28,1	60,2

Отже, як ми бачимо, дослідження рівня вираженості грошових установок показує нам, що переважна кількість опитаних жінок сприймають «гроші як благо» – високий рівень вираженості у 42,0%, а от щодо сприймання «грошей як зло», то встановлено низький рівень вираженості у 60,2% опитаних жінок. На нашу думку, важливо відмітити певну тенденцію до ідеалізації позитивного боку грошей (гроші як благо) і знецінення протилежного «тіньового» боку грошей (гроші як зло). Категорії добра і зла мають філософське підґрунтя і показують дуальність будь-якого процесу: день і ніч, світло і тьма, добро і зло тощо. Тому, на наш погляд, прагнення ставитись до грошей лише в позитивному контексті та ігнорування «темного» боку грошей може призводити до дисбалансу у ставленні до грошей з певними наслідками у реальному житті.

Важливо відмітити, що грошові установки «Гроші як засіб досягнення успіху», «Гроші як засіб досягнення свободи та влади», «Гроші як чинник поваги» мають близькі по значенню рівні вираженості; це може означати, що тут може бути певна зона розвитку для аналізу жінками свого ставлення до грошей. Отже, було виявлено *високий рівень вираженості* грошової установки «Гроші як засіб досягнення успіху» (30,8%). Ймовірніше, тут можна стверджувати про те, що для таких жінок гроші стають засобом досягнення особистого успіху, вони є життєвою цінністю. 20,8% опитаних жінок мають низький рівень вираженості цієї установки; це може свідчити про те, що такі люди вважають, що гроші не є хорошим засобом для досягнення успіху у житті, а велика кількість грошей не відображає всіх досягнень людини і не є символом успішності.

Також встановлено, що *високий рівень вираженості* має грошова установка «Гроші як засіб досягнення свободи та влади» (30,1%). Це може відображати ставлення людини до грошей як засобу досягнення свободи та влади. У цьому випадку гроші символізують силу, яка дає можливість людині бути тим, ким вона хоче. Гроші, на її думку, дають можливість людям здобути особисту незалежність та владу над іншими людьми. Низький рівень вираженості грошової установки «Гроші як засіб досягнення свободи та влади» встановлено у 19,2% опитаних жінок. Це може свідчити про те, що людина не вважає гроші засобом досягнення свободи та влади. Для неї гроші не є ознакою сили та влади. На її думку, гроші не завжди дають можливість людині бути тим, ким вона хоче, та домінувати над іншими людьми.

Виявлено *високий рівень вираженості* грошової установки «Гроші як чинник

поваги» (29,9%). На нашу думку, це може відображати ставлення людини до грошей як засобу примноження друзів і можливості проявити власну компетентність та здібності. Також гроші гідні пошани та завдяки їм людей поважають у спільноті. *Низький рівень вираженості* грошової установки «Гроші як чинник поваги» (18,1%) може свідчити про те, що людина вважає, що гроші не є гідними пошани та не допомагають людям виражати власну компетентність. Такі люди не схилиються до думки, що тільки завдяки грошам нас поважають у суспільстві. На їхню думку, гроші допомагають краще виражати власні здібності та компетентність. Також гроші не є основним засобом для примноження друзів.

Цікавим, на наш погляд, є емпіричні дані по грошовій установці «Планування видатків». Було виявлено *високий рівень вираженості* цієї установки у 18,1% опитуваних жінок. Ймовірніше, люди з такою установкою ретельно планують свій бюджет, передбачаючи всі доходи та витрати, вчасно оплачують всі рахунки та обережно й обдуманно витрачають гроші загалом. *Низький рівень вираженості* установки «Планування видатків» встановлено у 39,8% опитуваних жінок, що може характеризувати таких осіб як людей, котрі не завжди передбачають власний бюджет та розраховують свої фінансові витрати наперед. Можливо, невчасно оплачують власні рахунки та не намагаються уникнути штрафів. Також вони можуть не завжди обдуманно витрачати кошти.

Отже, як бачимо, доволі мало жінок (18,1%) планують свої видатки. У цьому ми вбачаємо проблему недостатньо розвинутої монетарної грамотності жінок. Певною мірою, це збігається з дослідженням А. Furnham & Т. Murphy (2019). У своєму дослідженні вчені підтвердили дані про статеві відмінності та «розмови про гроші», спостереження різних психологів (Furnham, 2014). Отже, жінки частіше обговорюють свої фінансові справи з родиною та друзями, а не з фінансовими спеціалістами, ніж чоловіки. На думку вчених, це може означати, що жінки стають менш поінформованими в сфері фінансів. Фахівці зазначають, що, можливо, саме це є причиною того, що багато книг, орієнтованих на фінансові поради, спрямовані саме на жінок (Furnham & Murphy, 2019).

Слід зазначити, що в цілому, загальною ознакою отриманих результатів дослідження є *середній рівень вираженості* усіх грошових установок: гроші як благо – 48,4%, гроші як засіб досягнення успіху – 48,4%, гроші як засіб досягнення свободи та влади – 50,7%, гроші як чинник поваги – 52,0%, планування видатків – 42,1%, гроші як зло – 28,1%. Це свідчить про те, що у переважної кількості опитаних жінок середній рівень вираженості усіх грошових установок, що, на нашу думку, може показувати адекватне та свідоме ставлення до грошей з окресленими зонами розвитку.

Друге завдання дослідження було спрямоване на вивчення зв'язку між рівнями вираженості грошових установок жінок (гроші як благо, гроші як зло, гроші як засіб досягнення успіху, гроші як чинник поваги до людей, планування видатків, гроші як засіб досягнення свободи та влади) та соціально-демографічними чинниками (вік, стать, сімейний стан, наявність дітей, місце народження, місце проживання).

Результати кореляційного аналізу свідчать про те, що грошові установки загалом пов'язані з соціально-демографічними чинниками. Встановлено, що існує як позитивний, так і негативний статистично значущий зв'язок між грошовими установками та соціально-демографічними характеристиками жінок (табл. 2).

У процесі дослідження встановлено позитивний статистично значущий зв'язок *статі* з грошовою установкою «Гроші як благо» ($r=0,142$, $p<0,05$) (табл. 2). Суть цього зв'язку проявляється в тому, що жінки мають більшу схильність до цієї грошової установки, порівняно з чоловіками. Отже, *жінки більше схильні наділяти гроші великою цінністю та вважати їх важливим фактором у своєму житті, ніж чоловіки.*

Таблиця 2

Зв'язок між грошовими установками жінок та соціально-демографічними чинниками (r)

Грошові установки	Соціально-демографічні чинники					
	Вік	Стать	Сімейний стан	Наявність дітей	Місце народження	Місце проживання
Гроші як благо	-0,130	0,142*	0,062	-0,040	0,191**	0,073
Гроші як зло	0,018	-0,067	-0,009	0,059	0,078	0,197**
Гроші як засіб досягнення успіху	-0,057	0,057	0,120	-0,014	0,133*	0,041
Гроші як чинник поваги	0,009	-0,024	0,010	-0,012	0,153*	0,128
Планування видатків	0,008	0,134	-0,144*	-0,001	0,026	-0,132
Гроші як засіб досягнення свободи та влади	-0,097	0,061	-0,065	-0,160*	0,242**	0,121

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Встановлено негативний статистично значущий зв'язок *сімейного стану* з грошовою установкою «**Планування видатків**» ($r = -0,144$, $p < 0,05$) (табл. 2). Суть цього зв'язку полягає в тому, що зі зміною сімейного стану зменшується планування видатків, тобто *одружені жінки менше передбачають власний бюджет та розраховують свої фінансові витрати наперед, ніж неодружені та розлучені*. На нашу думку, зменшення планування видатків та не завжди необдумане витрачання коштів у заміжніх жінок може бути пов'язаним з наявністю чоловіка, який може бути додатковим джерелом доходу сім'ї та фінансовою опорою для жінки.

Це збігається з даними дослідження типів грошових переконань і поведінки жінок, яке встановило, що зі зміною сімейного стану зменшується економічність, тобто одружені жінки менше економічні, ніж неодружені та розлучені (Клименко, 2023).

Виявлено негативний статистично значущий зв'язок *наявності дітей* з грошовою установкою «**Гроші як засіб досягнення свободи і влади**» ($r = -0,160$, $p < 0,05$) (табл. 2). Суть цього зв'язку проявляється у зменшенні ставлення жінок, які мають дітей, до грошей як засобу досягнення свободи та влади, засобу здобування особистісної незалежності та влади над іншими людьми за допомогою грошей, порівняно з жінками, які не мають дітей. На нашу думку, ймовірно, що жінки, які мають дітей, більш альтруїстично спрямовані та орієнтовані на потреби сім'ї та дітей, аніж на здобуття незалежності та влади над іншими людьми. М. Сімків (2010), аналізуючи результати свого дослідження, підкреслює, що ставлення до грошей як до засобу досягнення успіху знаходиться у взаємозалежності з егоїстичним, авторитарним та агресивним типом ставлення до інших людей (Сімків, 2010).

Встановлено позитивний статистично значущий зв'язок *місця народження* з такими грошовими установками: «**Гроші як благо**» ($r = 0,191$, $p < 0,01$) (табл. 2), «**Гроші як засіб досягнення успіху**» ($r = 0,133$, $p < 0,05$) (табл. 2), «**Гроші як чинник поваги**» ($r = 0,153$, $p < 0,05$) (табл. 2), «**Гроші як засіб досягнення свободи та влади**» ($r = 0,242$, $p < 0,01$) (табл. 2). Цей чинник має зв'язок з найбільшою кількістю грошових установок, що, на нашу думку, може свідчити про значний його вплив на формування ставлення до грошей.

Місце народження пов'язано з раннім етапом соціалізації особистості. І. Зубіашвілі (2009), визначаючи основні підходи до вивчення способів формування ставлення до грошей, зазначає, що «традиційний» спосіб формування ставлення до грошей відбувається через родину, найближче оточення і належить до ранніх етапів соціалізації (Зубіашвілі, 2009). Важливо зазначити, що традиційний спосіб формування ставлення до грошей відбувається в тих самих умовах, що і формування життєвого сценарію особистості, а саме

через родину та найближче оточення. У теорії транзакційного аналізу передбачається, що діти розробляють певний план свого життя на несвідомому рівні в дуже ранньому віці. На думку транзакційних аналітиків, окрім родини та найближчого оточення на формування життєвого сценарію особистості впливає також культуральний сценарій місцевості, в якій людина народилася та проживала перші роки свого життя (Drego, 1983).

Отже, ми бачимо, що *жінки, які були народжені в селах або маленьких містечках, більше орієнтовані на сприйняття грошей як благо, наділяти гроші великою цінністю та вважати їх важливим фактором у своєму житті*. На нашу думку, така тенденція може бути спричинена важкою працею людей в сільській місцевості, меншими можливостями професійного розвитку та кар'єрного зростання в своїй громаді, а також часто необхідністю їхати на навчання або працевлаштування у велике місто, що пов'язано зі значними грошовими витратами на оплату за навчання, оренду житла та інше.

Щодо зв'язку місця народження та грошової установки «Гроші як засіб досягнення успіху», виявлено, що *жінки, які були народжені в селах або маленьких містечках, більше схильні ставитись до грошей як до засобу досягнення успіху, ніж жінки, які були народжені в великих містах*. Для них гроші нерідко стають життєвою цінністю, адже за допомогою грошей вони можуть змінити своє місце проживання, отримати більш широкі можливості професійного та особистого зростання.

Л. Карамушка та О. Ходакевич (2017), досліджуючи психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей, зазначають, що жінки більш позитивно, ніж чоловіки, оцінюють роль грошей у їх саморозвитку (отримання освіти, придбання книг, відвідування театрів, музеїв), у виконанні роботи, яка тісно пов'язана з навчальною діяльністю (написання контрольних, курсових, дипломів за гроші), роль власних переконань, принципів, цінностей у формуванні їх ставлення до грошей (Карамушка & Ходакевич, 2017).

Виявлено позитивний статистично значущий зв'язок місця проживання та грошової установки «Гроші як чинник поваги». Він показує, що *жінки, які були народжені в селах або маленьких містечках, більше схильні ставитись до грошей як засобу примноження друзів і можливості проявити власну компетентність та здібності, ніж жінки, які були народжені у великих містах*. На їхню думку, гроші гідні пошани, завдяки їм людей поважають у спільноті.

Зв'язок місця народження з грошовою установкою «Гроші як засіб досягнення успіху та влади» показує, що *для жінок, які були народжені в селах або маленьких містечках, гроші символізують силу, яка дає можливість людині бути тим, ким вона хоче, порівняно з жінками, які були народжені у великих містах*. Гроші, на їхню думку, дають можливість людям здобути особисту незалежність та владу над іншими людьми.

Дослідження грошових переконань та поведінки жінок також виявило, що жінки, які народилися в селах та маленьких містечках, більше орієнтовані на сприймання грошей як засобу отримання влади над іншими людьми, ніж народжені у великих містах (Клименко, 2023).

Зі свого боку, дослідники монетарних установок особистості М. Prince (1991), Т. Tang & R. Gilbert (1995), V. Lim & S. Teo (1997) також виявили схильність жінок до надання грошам функції «влади». Вони відмічають, що жінки частіше використовують гроші в якості інструменту впливу на інших, тобто для досягнення влади та демонстрації власного престижу.

К. Yamauchi & D. Templer (1982), досліджуючи ставлення представників різних соціальних груп до грошей, виявили схильність жінок частіше використовувати гроші як засіб боротьби за владу (Yamauchi & Templer, 1982).

Виявлено позитивно значущий зв'язок **місця проживання** з грошовою установкою **«Гроші як зло»** ($r_s=0,197$, $p<0,01$), (табл. 2). Отже, *жінки, які проживають в селах та маленьких містечках, більше орієнтовані на сприймання грошей як зло, ніж жінки, які проживають у великих містах*. М. Сімків (2014) зазначає, що особи, які проживають у

малих містах та селах, характеризуються вищим показником за шкалою «Гроші як зло», ніж особи, що проживають у великих містах. Вони частіше проявляють монетарну установку з негативним емоційним значенням та вважають гроші коренем всього зла. Для них більш характерним є відчуття втрати у випадку витрати коштів (Сімків, 2014).

Статистично значущих зв'язків *віку* з *грошовими установками* жінок не виявлено.

Третє завдання дослідження було спрямоване на вивчення зв'язку між рівнями вираженості грошових установок (гроші як благо, гроші як зло, гроші як засіб досягнення успіху, гроші як чинник поваги до людей, планування видатків, гроші як засіб досягнення свободи та влади) з соціально-економічними чинниками (житлові умови, економічний статус сім'ї, рівень доходу). Результати кореляційного аналізу свідчать про те, що грошові установки жінок загалом пов'язані з соціально-економічними чинниками. Існує як позитивний, так і негативний статистичний значущий зв'язок між грошовими установками та соціально-економічними характеристиками жінок (табл. 3).

Таблиця 3

Зв'язок між грошовими установками жінок та соціально-економічними чинниками (*r*)

Грошові установки	Соціально-економічні чинники		
	Житлові умови	Економічний статус сім'ї	Рівень доходу
Гроші як благо	0,111	0,112	0,109
Гроші як зло	0,126	-0,118	-0,185**
Гроші як засіб досягнення успіху	0,308**	0,049	0,102
Гроші як чинник поваги	0,119	0,066	0,070
Планування видатків	-0,135*	0,010	-0,032
Гроші як засіб досягнення свободи та влади	0,338**	0,050	0,002

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

З'ясовано, що *житлові умови* опитаних жінок мають позитивний статистично значущий зв'язок з такими грошовими установками: «*Гроші як засіб досягнення успіху*» ($r=0,308$, $p < 0,01$) (табл. 3) та «*Гроші як засіб досягнення свободи та влади*» ($r=0,338$, $p < 0,01$) (табл. 3) та негативний статистично значущий зв'язок з установкою «*Планування видатків*» ($r=-0,135$, $p < 0,05$) (табл. 3). Зазначимо, що житлові умови мають зв'язок з найбільшою кількістю грошових установок. Отже, житлові умови є важливим чинником, який впливає на ставлення жінок до грошей. На наш погляд, це пов'язано з тим, що житлові умови – це один з факторів, який може впливати на почуття безпеки та захищеності жінки.

Отже, *жінки, які винаймають житло, мають більшу схильність до грошової установки «Гроші як засіб досягнення успіху», ніж ті, що мають своє житло*. На наш погляд, жінки, які винаймають житло, більш схильні робити гроші своєю життєвою ціллю, ніж ті, що мають власне житло, адже вартість покупки житла в Україні є доволі високою, також діють досить високі ставки на кредити, які видаються на купівлю квартир та будинків. Стандартний кредит на житло в Україні оформляється за ставкою від 16% до 25% річних, а потрапити в державні програми, які дозволяють придбати нерухомість за пільговою ставкою, пересічному громадянину доволі складно.

Зазначимо, що дослідження типів грошових переконань та поведінки жінок показало наявність позитивного статистично значущого зв'язку типу «Грошова одержимість» із житловими умовами, суть якого полягає в тому, що жінки, які винаймають житло, мають більшу схильність до «грошової одержимості», ніж ті, що мають своє житло, що підкреслює велику значущість грошей для жінок, які винаймають житло (Клименко, 2023).

Також жінки, які винаймають житло, мають більшу схильність до грошової установки «Гроші як засіб досягнення свободи та влади», ніж ті, що мають власне житло.

Сприйняття грошей в контексті влади також підкреслюють дослідження типів грошових переконань та поведінки жінок: зв'язок типу «Влада» із житловими умовами показує, що жінкам, які проживають в орендованому житлі, більш притаманне сприйняття грошей як влади, порівняно з жінками, які мають власне житло (Клименко, 2023).

Виявлений негативний статистично значущий зв'язок житлових умов і грошової установки «Планування видатків» свідчить про те, що жінки, які мають власне житло, менше схильні планувати видатки та ретельно планувати свій бюджет, передбачаючи всі доходи та витрати, ніж жінки, котрі не мають власного житла. На нашу думку, це можна пояснити тим, що жінки, які мають житло, більш вільні у використанні власних коштів, позбавлені щомісячної орендної плати за житло та необхідності накопичувати велику суму на придбання квартири або будинка, на відміну від жінок, які не мають власного житла.

Виявлено негативний статистично значущий зв'язок **рівня доходу** з грошовою установкою «Гроші як зло» ($r=-0,185$, $p<0,01$) (табл. 3). Суть цього зв'язку полягає в тому, що чим вище рівень доходу жінок, тим менше жінки сприймають гроші як зло. Ймовірніше, що жінки з більш низьким рівнем доходу вбачають у грошах певне зло і прагнуть зберігати кожен копійку, порівняно з жінками, які мають більш високий рівень доходу.

Статистично значущих зав'язків **економічного статусу сім'ї** з грошовими установками жінок не виявлено.

Четверте завдання дослідження було спрямоване на визначення зв'язку між рівнями вираженості грошових установок (гроші як благо, гроші як зло, гроші як засіб досягнення успіху, гроші як чинник поваги до людей, планування видатків, гроші як засіб досягнення свободи та влади) з організаційно-професійними чинниками (рівень освіти, посада в організації, загальний трудовий стаж, стаж роботи в організації, в якій вони зараз працюють). Результати кореляційного аналізу свідчать про те, що грошові установки жінок загалом пов'язані з організаційно-професійними чинниками. Встановлено, що існує як позитивний, так і негативний статистично значущий зв'язок між грошовими установками і організаційно-професійними характеристиками жінок (табл. 4).

Встановлено позитивний статистично значущий зв'язок **рівня освіти** з грошовою установкою «Гроші як чинник поваги» ($r=0,146$, $p<0,05$) (табл. 4) та негативний статистично значущий зв'язок з грошовою установкою «Планування видатків» ($r=-0,168$, $p<0,05$) (табл. 4).

Щодо зв'язку рівня освіти з грошовою установкою «Гроші як чинник поваги», то його суть полягає в тому, що чим вище рівень освіти жінок, тим більше вони сприймають гроші як чинник поваги до людей. Можливо, жінки, які мають вищу освіту, орієнтовані більше на кар'єрне та професійне зростання, ніж жінки, які такої освіти не мають, і відповідно, мають ставлення до грошей як засобу примноження друзів і можливості проявити власну компетентність та здібності.

Таблиця 4

Зв'язок між грошовими установками жінок та організаційно-професійними чинниками (r)

Грошові установки	Організаційно-професійні чинники

	Рівень освіти	Посада в організації	Загальний трудовий стаж	Стаж роботи в організації, в якій зараз працюєте
Гроші як благо	-0,013	-0,016	-0,238**	-0,117
Гроші як зло	-0,085	-0,159*	0,085	0,120
Гроші як засіб досягнення успіху	0,128	0,053	-0,105	0,058
Гроші як чинник поваги	0,146*	0,009	-0,061	0,027
Планування видатків	-0,168*	-0,182**	-0,033	-0,096
Гроші як засіб досягнення свободи та влади	0,066	-0,193**	-0,259**	-0,098

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Суть зв'язку рівня освіти та грошової установки «Планування видатків» полягає в тому, що *чим вище рівень освіти жінок, тим менше вони планують свої видатки*. Отже, жінки, які мають більш високий рівень освіти, не завжди передбачають власний бюджет та розраховують свої фінансові витрати наперед, порівняно з жінками, які мають більш низький рівень освіти.

М. Сімків (2014) наголошує, що часте хвилювання за своє фінансове становище, фантазії про те, що можна купити за гроші, та постійна потреба у них більш притаманна особам менш освіченим. Також їм властиве почуття провини за витрачені кошти, купівлю непотрібних речей та гірший контроль над своїми фінансами, порівняно з особами більш освіченишими (Сімків 2014).

З'ясовано негативний статистично значущий зв'язок *посади в організації* з грошовими установками: *«Гроші як зло»* ($r = -0,159$, $p < 0,05$) (табл. 4), *«Планування видатків»* ($r = -0,182$, $p < 0,01$) (табл. 4) та *«Гроші як засіб досягнення свободи та влади»* ($r = -0,193$, $p < 0,01$) (табл. 4). Отже, жінки, які обіймають більш високі посади в організації, не схильні ставитись до грошей як до зла, гірше планують свої видатки та не сприймають гроші як засіб досягнення успіху, ніж жінки, які обіймають нижчі посади. Ймовірніше, жінки, які обіймають високі посади в організаціях, більш впевнені в своїх силах та мають більш високий рівень доходу.

Виявлено негативний статистично значущий зв'язок *загального трудового стажу* з грошовими установками *«Гроші як благо»* ($r = -0,238$, $p < 0,01$) (табл. 4) та *«Гроші як засіб досягнення свободи та влади»* ($r = -0,259$, $p < 0,01$) (табл. 4). Отже, *чим більший загальний трудовий стаж, тим менше жінки сприймають гроші як благо та не вважають гроші важливим фактором у своєму житті*. *Чим вище рівень загального трудового стажу жінок, тим менше жінки ставляться до грошей як до засобу свободи та досягнення успіху*. Жінки, котрі мають вищий рівень загального трудового стажу, вважають, що велика кількість грошей не відображає всіх досягнень людини і не є символом успішності, на відміну від жінок, які мають менший рівень загального трудового стажу. Ймовірніше, зі збільшенням загального трудового стажу відбувається певна переоцінка цінностей.

Статистично значущих зв'язків *стажу роботи в організації, в якій зараз працюють піддослідні жінки, з грошовими установками* не виявлено.

Висновки:

1) Виявлено *високий і низький рівні* вираженості грошових установок жінок: гроші як благо, гроші як зло, гроші як засіб досягнення успіху, гроші як чинник поваги до людей, планування видатків, гроші як засіб досягнення свободи та влади. Найбільш високий рівень вираженості має грошова установка «Гроші як благо», а найбільш низький рівень вираженості грошових установок має установка «Гроші як зло». Спостерігається певна ідеалізація позитивного боку грошей та ігнорування негативних аспектів, пов'язаних з

грошима. Загальною ознакою отриманих результатів є *середній рівень* вираженості грошових переконань та поведінки жінок по всіх типах грошових установок, що, на нашу думку, може свідчити про адекватне та свідоме ставлення більшості опитаних жінок до грошей з урахуванням окреслених зон розвитку.

2) З'ясовано зв'язок між рівнями вираженості грошових установок жінок та *соціально-демографічними чинниками* (вік, стать, сімейний стан, наявність дітей, місце народження, місце проживання):

- жінки більше схильні наділяти гроші великою цінністю та вважати їх важливим фактором в своєму житті, ніж чоловіки;

- одружені жінки менше передбачають власний бюджет та розраховують свої фінансові витрати наперед, ніж неодружені та розлучені;

- жінки, які мають дітей, не вбачають у грошах засіб досягнення свободи та влади, засіб здобування особистісної незалежності та влади над іншими людьми за допомогою грошей, порівняно з жінками, які не мають дітей;

- жінки, які були народжені в селах або маленьких містечках, більше орієнтовані на сприйняття грошей як благо та наділяти гроші великою цінністю, вважати їх важливим фактором у своєму житті;

- жінки, які були народжені в селах або маленьких містечках, більше схильні ставитись до грошей як до засобів досягнення успіху, ніж жінки, які були народжені в великих містах;

- жінки, які були народжені в селах або маленьких містечках, більше схильні ставитись до грошей як засобу примноження друзів і можливості проявити власну компетентність та здібності, ніж жінки, які були народжені у великих містах;

- жінки, які були народжені в селах або маленьких містечках, більше схильні ставитись до грошей як до засобів досягнення успіху, ніж жінки, які були народжені в великих містах;

- жінки, які проживають в селах та маленьких містечках, більше орієнтовані на сприймання грошей як зло, ніж жінки, які проживають у великих містах.

3) Констатовано зв'язок між рівнями вираженості грошових установок жінок та *соціально-економічними чинниками* (житлові умови, економічний статус сім'ї, рівень доходу):

- жінки, які винаймають житло, більш схильні робити гроші своєю життєвою ціллю, ніж ті, що мають власне житло;

- жінки, які винаймають житло, мають більшу схильність сприймати гроші як засіб досягнення свободи та влади, ніж ті, що мають своє житло;

- жінки, які мають власне житло, менше схильні планувати видатки та ретельно планувати свій бюджет, передбачаючи всі доходи та витрати, ніж жінки, які не мають власного житла;

- жінки, які винаймають житло, мають більшу схильність до грошової установки «гроші як засіб досягнення свободи та влади», ніж ті, що мають власне житло;

- жінки, які мають власне житло, менше схильні планувати видатки та ретельно планувати свій бюджет, передбачаючи всі доходи та витрати, ніж жінки, які не мають власного житла.

4) Встановлено зв'язок між рівнями вираженості грошових установок жінок з *організаційно-професійними чинниками* (рівень освіти, посада в організації, загальний трудовий стаж, стаж роботи в організації, в якій зараз працюють):

- жінки з вищим рівнем освіти більш схильні вважати, що гроші – це засіб примноження друзів, поваги у суспільстві й можливість проявити власну компетентність та здібності, на відміну від жінок, які мають більш низьку освіту;

- жінки, які мають більш високий рівень освіти, не завжди передбачають власний бюджет та розраховують свої фінансові витрати наперед, порівняно з жінками, котрі мають більш низький рівень освіти;

- жінки, які обіймають більш високі посади в організації, не схильні ставитись до грошей як до зла, гірше планують свої видатки та не сприймають гроші як засіб досягнення успіху, ніж жінки, які обіймають нижчі посади;
- чим більший загальний трудовий стаж, тим менше жінки сприймають гроші як благо та не вважають гроші важливим фактором у своєму житті;
- чим вище рівень загального трудового стажу жінок, тим менше жінки ставляться до грошей як до засобу свободи та досягнення успіху.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці програм терапевтичних груп для жінок, де вони могли б поділитися своїм ставленням до грошей, своїми міркуваннями та досвідом взаємодії з грошима, своїми проблемами та страхами, які пов'язані з грошима, тощо, отримати підтримку однодумців в дружній безпечній атмосфері.

Література

1. Берн, Е. (2020). *Що ти кажеш після привітання? Психологія людської долі*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля».
2. Зубіашвілі, І. К. (2007). Проблема монетарних відносин особистісно зрілих людей у сучасній психології. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 32, 116–123.
3. Зубіашвілі, І. К. (2009). Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників. *Автореф. дис. канд. психол. наук*. Київ.
4. Карамушка, Л. М., & Ходакевич, О. Г. (2017). *Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей*: монографія. Київ: КНЕУ.
5. Клименко, Н.Г. (2020). Комплекс методик для дослідження особистісно-професійних стилів поведінки як чинника ставлення жінок до грошей. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 4 (21), 60-73.
6. Клименко, Н.Г. (2023). Типи грошових переконань та поведінки жінок і їхній зв'язок з соціально-демографічними, соціально-економічними, організаційно професійними чинниками. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1 (28). 106-115.
7. Сімків, М. В. (2011). Адаптація модифікованого українського варіанту методики Т.Танга «Шкала грошової етики» (ШГЕ). *Практична психологія та соціальна робота*, 2, 22-26.
8. Сімків, М. В. (2010). Тип ставлення до оточуючих як чинник монетарних установок. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*, 10, 720-731.
9. Сімків, М.В. (2014). Соціально-демографічні чинники монетарних настановлень молоді. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 10, 26, 666–678.
10. Паршак, О.І. (2020). Оцінка персоналом комерційних організацій ролі грошей у його життєдіяльності: зв'язок із психологічними та організаційно-функціональними характеристиками організацій. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*, 1, 57, 92-100.
11. Чигир, О.М. (2010). Глибинні мотиви фінансової поведінки особистості: теоретичне вивчення феномена. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*, 10, 720-731.
12. Drego, P. (1983). The Cultural Parent. *Transactional Analysis Journal*, 13, 4, 224-227.
13. Furnham, A. (2014). *The new psychology of money*. London, England: Routledge.
14. Furnham, A., & Murphy, T. (2019). Money types, money beliefs, and financial worries: An Australian study. *Australian Journal of Psychology*, 71(2), 193-199.
15. Tang, T. L., & Gilbert, P. R. (1993) Attitude toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress and work-related attitudes. *Personality and Individual Differences*, 19, 3, 327-332.
16. Yamauchi, K. T., & Templer, D. I. (1982). The Development of a Money Attitude Scale. *Journal of Personality Assessment*, 46, 5, 522–528.

References

1. Bern, E. (2020). Scho ty kazhesh pislya pryvitannya? Psykhologia lyudskoi doli. [What do you say after greeting? Psychology of human destiny]. Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinogo dozvil'ya». [In Ukrainian]
2. Zubiashvili, I. K. (2007). Problema monetarnykh vidnosyn osobystisno zriylkh lyudei u suchasni psykhologii. [The problem of monetary relations of personally mature people in modern psychology]. G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, 32, 116-123. [In Ukrainian]
3. Zubiashvili, I. K. (2009). Stavlennya do groshei yak faktor ekonomichnoi sotsializatsii starshoklasnykiv. [Attitude to money as a high school students' economic socialization factor]. PhD thesis. Kyiv. [In Ukrainian]
4. Karamushka, L. M., & Khodakevych, O. G. (2017). Psykhologichni osoblyvosti stavlennya studentskoi molodi do groshei: monografia. [Psychological features of students' attitudes to money]. KNEU. [In Ukrainian]
5. Klymenko, N. G. (2020). Kompleks metodyk dlya doslidzhennya osobystisno-profesiinykh styliv povedinky yak chynnyka stavlennya zhinok do groshei. [A set of instruments for researching personal and professional behavioral styles as a factor in women's attitude to money]. Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia, 4(21), 60-73. [In Ukrainian]
6. Klymenko, N. G. (2023). Typy groshovykh perekonan ta povedinky zhinok i yikhniy zvyazok z sotsialno-demografichnymy, sotsialno-ekonomichnymy, organizatsiino profesiinymy chynnykamy. [Types of women's money beliefs and behavior and their relationship with demographic, economic, and professional factors]. Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia, 1(28), 106-115. [In Ukrainian]
7. Simkiv, M. V. (2011). Adaptatsia modyfikovanogo ukrainomovnogo variantu metodyky T. Tanga «Shkala groshovoi etyky» (ShGE). [Adaptation of the modified Ukrainian version of the T. Tang Monetary Ethics Scale]. Praktychna psykhologia ta sotsialna robota, 2, 22-26. [In Ukrainian]
8. Simkiv, M. V. (2010). Typ stavlennya do otchuyuchykh yak chynnyk monetarnykh ustanovok. [The attitude towards others as a monetary attitude factor]. Problemy suchasnoi psykhologii: zb. nauk. pr. K-PNU imeni Ivana Ogiyenka, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, 10, 720-731. [In Ukrainian]
9. Simkiv, M. V. (2014). Sotsialno-demografichni chynnyky monetarnykh nastanovlen molodi. [Socio-demographic factors in monetary attitudes of youth]. Aktualni problemy psykhologii: zb. nauk. pr. G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, 10(26), 666-678. [In Ukrainian]
10. Parshak, O. I. (2020). Otsinka personalom komertsiiynykh organizatsii roli groshei u iogo zhyttyedialnosti: zvyazok iz psykhologichnymy ta organizatsiino-funktsionalnymy kharakterystykamy organizatsii. [Assessment by the personnel of the commercial organization of the role of money in their life: relationship with psychological and organizational-functional characteristics of the organization]. Aktualni problemy psykhologii: zb. nauk. pr. G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, 1(57), 92-100. [In Ukrainian]
11. Chygyr, O. M. (2010). Glybynni motyvy finansovoi povedinky osobystosti: teoretychne vyvchennya fenomena. [Deep motives for financial behavior of an individual: theoretical study of the phenomenon]. Problemy suchasnoi psykhologii: zb. nauk. pr. K-PNU imeni Ivana Ogiyenka, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, 10, 720-731. [In Ukrainian]
12. Drego, P. (1983). The Cultural Parent. Transactional Analysis Journal, 13(4), 224-227.
13. Furnham, A. (2014). The new psychology of money. Routledge.
14. Furnham, A., & Murphy, T. (2019). Money types, money beliefs, and financial worries: An Australian study. Australian Journal of Psychology, 71(2), 193-199.
15. Tang, T. L., & Gilbert, P. R. (1993). Attitude toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress and work-related attitudes. Personality and Individual Differences, 19, 3, 327-332.
16. Yamauchi, K. T., & Templer, D. I. (1982). The Development of a Money Attitude Scale. Journal of Personality Assessment, 46(5), 522-528.

Відомості про автора

Клименко Наталія Геннадіївна, аспірантка Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Київ, Україна.

Klymenko, Nataliia, PhD student of the G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1897-3201>

E-mail: nk.psychol@gmail.com

Отримано 8 травня 2023 р.
Рецензовано 12 червня 2023 р.
Прийнято 19 червня 2023 р.